

BYLA OTEVŘENOSTÍ PROSTORU

ROZHOVOR S TOMKEM LEHNERTEM O HANNAH NYDAHLOVÉ

VEDLY MIRA STAROBRZAŇSKA A KASIA BIAŁA
V BARTOŁTECH A ZAGÓRZANECH V ZÁŘÍ ROKU 2010.

Jak vypadalo tvoje první setkání s Hannah?

Když jsem v Gdaňsku poprvé potkal lamu Oleho, Hannah tam nebyla. I když vždy pracovala s Olem, byla také mostem mezi Východem a Západem. Měla za to, že Tibeťané a zvláště tibetští lamové jsou ohroženým druhem, byla jejich ochránkyní. Byla matkou mladších rinpočheů, se kterými cestovala a pro které překládala. Uváděla je do západního světa a pečovala o ně. Gjalchab rinpoče, Džamgön rinpoče, Šamar rinpoče – pro ně byla Hannah průvodkyní na Západě. Půl roku trávila na Západě a půl roku na Východě. V souvislosti s tím lama Ole zhruba půl roku jezdil sám nebo s jinou partnerkou. Neznal jsem tedy ještě Hannah osobně, ale tehdy stačilo o Olem a Hannah slyšet a už na nás měli vliv.

Když Ole přijel, nesl s sebou energii Hannah. Ve chvíli, kdy jsme uslyšeli její jméno, uviděli fotky a dozvěděli se o její aktivitě, byla v Gdaňsku s námi. Její realizace se projevovala na vnější i vnitřní úrovni. Poprvé jsem ji uviděl, když v roce 1984 přijela do Polska. Byl jsem okouzlen její krásou, která se projevovala ve všem, co dělala. Každé gesto, pohled, písmo byly uměleckým dílem. Kontakt s její aktivitou byl dotekem buddhy v ženské formě. Hannah měla tu skvělou vlastnost, že uměla učit tím, co říkala, a zároveň i tím,

co neříkala. Tak se projevovala její ženská aktivita. Tedy, abych v krátkosti odpověděl na otázku, nepochybuji, že jsem poznal Hannah ve chvíli, kdy jsem poznal Oleho. Byli jako dvě strany jedné mince, ženská a mužská aktivita. Ve chvíli, kdy se objevil Ole, byla zároveň přítomná i Hannah.

Která z jejích vlastností na tebe dělala největší dojem?

Ona měla mnoho krásných vlastností. To, co se děje, když někdo má vhled, je také to, jak dokáže vidět a ovlivňovat svou aktivitou budoucnost. Čím více o tom přemýšlím, tím více objevuji hloubku a moudrost, kterou v sobě Hannah měla. Tou nejdůležitější vlastností pro současnou fázi mého rozvoje je, že Hannah opravdu byla ztělesněním otevřenosti prostoru. Jednoduše se objevila a věci se okolo ní děly samy od sebe. Hannah byla opravdu jako jezero, na které se slétají labutě. Možná to tak vidím, protože to je vlastnost, kterou sám nejvíce potřebuji, a proto na mě dělá tak ohromný dojem. Ale protože se věci vyvíjí a mění, možná časem objevím něco hlubšího, co pro mě bude mít ještě větší význam.

Říkal jsi, že učila tím, co říkala, i tím, co neříkala. Zároveň jste se spřátelili díky časté spolupráci a cestování a zažil jsi pár situací, ve kterých dost bezpro-

středním způsobem lámala tvé koncepty. Mohl bys o tom něco říci?

Hannah byla na jednu stranu velmi západní, byla produktem šedesátých let – možná je lépe říci manifestací, protože produkt zní jako Coca-Cola nebo něco takového. Spolu s Olem byli manifestací šedesátých let. Byli typickým projevem toho velkého hnutí, uvědomění, vyjádření svobody a vzdoru. Hannah to ztělesňovala. Byla ale také ztělesněním určitých tibetských vlastností. A stejně jako v Tibetu učitel tři roky prověřoval žáka a později žák tři roky prověřoval učitele, potřebovala na to, aby s někým navázala hlubší svazek, trochu času. To znamená, že měla k druhým povrchní přístup. Ve vztahu učitele a žáka na úrovni meditace ten svazek existuje vždy. Ale protože Hannah byla neuvěřitelně hluboká, nějakou dobu trvalo, než začala s někým zacházet osobně. Hannah byla vyjádřením moudrosti. Moudrost potřebuje čas. Ole je vyjádřením aktivity. Aktivita se projevuje bezprostředně. Na druhou stranu, když Hannah někoho poznala do hloubky, dokázala dělat věci, které se ho hluboce dotýkaly.

Musím přiznat, že já jsem se prvních patnáct let soustředil výhradně na Oleho. Existoval pro mě jedině lama Ole. Ne, že bych si Hannah ne všiml, vždy jsem vnímal její krásu. Ale dnes se mě všechny

ty chvíle dotýkají více, než na mě možná působily tehdy. Bylo to jako zasetí určitých semínek. Hannah nejspíš od první chvíle, kdy jsem ji v roce 1984 poznal, musela vidět, jak jsem napjatý a mám na určité věci velmi ztuhlé pohledy. Vzpomínám si na jeden moment, kdy Ole předával slib bódhisattvy. Já jsem seděl s Hannah trochu vzadu, pomáhal jsem jí překládat pro malou skupinu osob. Když Ole začal říkat: „All buddhas and bodhisattvas...“ (Všichni buddhové a bódhisattvové, pozn. překl.), Hannah v té chvíli řekla: „Yees!“ (Ano, pozn. překl.). Já jsem nemohl pochopit, o co jí jde? Zopakovala to několikrát a viděla, že to nechápu. Pochopil jsem to

až po mnoha letech. Hannah tehdy říkala: „Jsem zde!“ A skutečně si myslím, že to bylo namířeno bezprostředně na mě. Ale tehdy pro mě existoval jen Ole a všichni buddhové a bódhisattvové a nechápal jsem, o co jí jde. Hannah byla skutečně ztělesněním obrovského soucitu. V každé chvíli projevovala ženský soucit, díky kterému byla Oleho aktivita moudrá a jemná. Někdy to bylo velmi vzrušující. Než jsem v roce 1985 odjel z Polska, studoval jsem anglistiku v Poznani. Když přijížděl Ole, obvykle jsem ho překládal, ale ne ve všech městech. Existovali i jiní překladatelé. Tehdy jsem v Poznani večer

překládal Oleho přednášku pro několik set lidí a dříve ten den jsem měl zkoušku. Přednáška byla dost dlouhá a velmi oficiální. Seděl jsem soustředěný na Oleho a náhle vešla Hannah. Udělala z papíru vlašťovku a poslala ji mým směrem. Nevím, jak se jí to povedlo, ale vlašťovka mi přistála na kolenou a já si pomyslel: „No tedy, co to je za chování...“ a nejspíš jsem pak byl ještě napjatější. Po nějaké době mi to nedalo a tu vlašťovku jsem rozbalil. Uprostřed bylo napsáno: „How did the exam go?“ (Jak dopadla zkouška, pozn. překl.). To, co udělala, bylo učením na mnoha úrovních. Tehdy jsem nebyl schopen to pochopit. Samozřejmě, že

mě to dojalo, ale teď to vidím hlouběji než tehdy. Podobných situací bylo velmi mnoho a teď, když s námi Hannah není, začínají určitým způsobem dozrávat a já si je začínám vybavovat. Stalo se to poté, co se mnou dělala rozhovor Marta Kesslerová, která natáčí film o Hannah, a večer před usnutím se ty situace najednou zářivě objevily. Byla ještě jedna věc, kterou Hannah skutečně ztělesňovala a která byla jako nit vinoucí se jejím životem od doby, kdy s Olem potkali Karmapu. Byla to úplná důvěra ke Karmapovi a úplná oddanost Oleho práci. Hannah zcela důvěřovala realizaci svého učitele Karmapy. Bylo to tak inspirující. Když se mě v Rusku ptali, jak jsem mohl dvacet let zvládnout cestovat non-stop s Olem, odpověděl jsem ihned, spontánně a bez přemýšlení: „Díky oddanosti učiteli.“ Zvládl jsem to jen díky ní, protože tlak to byl ohromný. Všechno se dařilo a vše do sebe zapadalo jen díky oddanosti. Z této perspektivy byla Hannah příkladem neochvějně oddanosti svému učiteli, práci pro dharmu a Oleho práci. Ole vždy říká, že kdyby měl udělat něco nebezpečného nebo nelegálního, chtěl by mít po boku jen jednu osobu – Hannah. Ta důvěra nebyla nějak vynucená nebo umělá – nebylo potřeba ji ukazovat, jenom protože jsme na mušce a všichni se na nás dívají. Byla to důvěra, která vyplývala ze zkušenosti, z hloubi prožitku. A to bylo tak skvělé a inspirující. I v těch nejtěžších chvílích byla plně oddaná Olemu. Nepohnutě, den za dnem. V tom se Hannah nikdy nezměnila.

Tvá oddanost byla také vždy nepohnutá?

Když jsme poprvé jeli do Jižní Ameriky, nemohl jsem dostat vízum do Venezuely, protože jsem měl polský komunistický pas. Rozhodli jsme se, že pojedeme na pas kamaráda Tommyho. Tommy a Tomek znělo podobně. Spojovalo nás pár písmen a samozřejmě buddhovská podstata. Ale ve všem ostatním jsme se lišili. Především jsme vypadali úplně jinak. Bylo to před dvaadvaceti lety, kdy jsem měl ještě větší křtici než dnes a Tommy už tehdy neměl ani vlas. Ole udělal předpověď mo a vyšla jednička, nejlepší výsledek. Hannah měla takovou důvěru v Oleho mo, jako kdyby

to bylo vízum podepsané prezidentem všech švýcarských bank. Jistěže to bylo nebezpečné a nelegální, ale dělali jsme to pro dharmu. Neváhali jsme ani okamžik. Já jsem měl samozřejmě také důvěru k Olemu, ale Hannah pro mě byla vždy oporou. Ve chvíli, kdy Ole udělal mo, tak pro ni byla celá věc uzavřená. V Caracasu jsem přistál už s Tommyho pasem a všechny další letenky byly vystaveny na jeho jméno. Překročit šest hranic, navíc v Jižní Americe, není legrace. Při čekání na pasovou kontrolu na letišti mi i přes veškerou oddanost stoupala hladina adrenalinu. V tu chvíli mi řekli: „Půjdeš první, budeme ti krýt záda.“ Vyrazil jsem a náhle mě někdo lehce postrčil. Nadskočil jsem. Byla to Hannah a zeptala se: „Jsi nervózní?“ a já na to: „Ne, vůbec ne.“ Ona odpověděla: „No, bylo by dobré, kdybys trochu byl.“ Udělala to takovým způsobem, že jsem najednou získal jistotu, že všechno bude v pořádku. A bylo. Chtěl bych se ještě vrátit k tomu, s čím jsem si Hannah nejvíce spojoval. Jak už jsem řekl, byla naplněná otevřeností a důvěrou v prostor. V každé chvíli, cokoli se dělo, byla vždy ve středu své mandaly. Další její vlastností byla oddanost. Měla úplnou oddanost svému učiteli 16. Karmapovi a poté 17. Karmapovi, byla zcela oddaná dharmě a plně podporovala práci Oleho. Hannah neměla absolutně žádné osobní nebo soukromé plány. Skutečně neměla. Od prvního dne, kdy jsem ji poznal, do posledního dne, kdy zemřela a já jsem byl u ní. Do poslední chvíle, než kvůli své nemoci přestala vidět, pomáhala Olemu odpovídat na e-maily. V tom byla nezdolná. Za těch mnoho let, co jsem byl s Hannah a Olem, právě Hannah pro mě vždy byla – a stále je – nejdokonalejším příkladem, protože její oddanost nebyla fanatická. Byla to oddanost, která pocházela ze zkušenosti. Hannah věděla, že to je nejlepší věc, jakou můžeme udělat. Hannah a samozřejmě také Ole jsou stále mým největším příkladem.

Byla pro tebe více přítelem, nebo učitelem?

Když jsem s ní cestoval, bral jsem ji více jako přítele. V posledních sedmi nebo spíše deseti letech pro mě byla učitelem.

Co na to mělo vliv?

V mém případě se jednalo o rozvoj. Byl to individuální proces a souvisel s mým životem. Na začátku jsem bral Hannah jako doplnění Oleho, který byl tou centrální postavou. S postupným rozvojem se měnilo moje chápání a vnímal jsem Hannah stále více jako učitele. To, co cítím teď, když už s námi není, je především vděk. My jako buddhisté jednoduše chápeme, že tělo jednou zemře, ale říkáme si: „Ano, vím, že se to stane, ale teď ještě ne.“ Ale ta chvíle přijde a doufáme, že přijde v ten pravý okamžik, pokud jde o náš rozvoj. Jsem opravdu vděčný, že jsem měl ohromné štěstí sdílet život s tak skvělým člověkem, jako byla Hannah.

Objevily se v tobě někdy pochybnosti?

Ne, absolutně nikdy. Jak jsem řekl, Hannah byla ve své aktivitě neochvějná. Když jsem jen uslyšel o Hannah, neexistovaly žádné pochyby, protože její aktivita nenechávala žádným pochybám prostor, byla přímočará, neochvějná. Měl jsem výjimečné štěstí, že v posledních letech byla Hannah mým velmi blízkým přítelem. Byl to nejlepší přítel, kterého je možné si představit. Hannah s lidmi také pracovala úplně jiným způsobem než Ole.

Většina z nás nemá tyto zkušenosti, mohl bys o tom povědět více?

Hannah jako žena projevovala ženskou aktivitu, zejména moudrost. Sama sebe viděla především jako podporu Oleho práce. Později začala učit, první přednáška pro větší počet lidí byla v roce 1993 v Casa Tibet v Mexico City. Její aktivita byla ženskou aktivitou, inspirovala všechny svou moudrostí. Neviděla se na barikádách v první linii šíření dharmy, zato se starala, aby tibetský buddhismus nevyzimel na Východě. To byla velmi důležitá část její aktivity. A také naprostá podpora práce Oleho. Hannah byla především skvělým příkladem a v každé chvíli učila svým jednáním. Všechno, co dělala, bylo jako učení, stejně jako je to u Oleho. Někdy zjemňovala určité aspekty Oleho práce. Celé ty roky byla neotřesitelným, dokonalým příkladem. V každé chvíli. Byla velkou inspirací pro ženy stejně jako pro muže.

Existovaly určité oblasti její aktivity na Západě, zvláště v Jižní Americe, kde role ženy vždy byla a je druhořadá a je tam velmi silně přítomno to, čemu říkáme machismus. Proto se s Olem rozhodli, že do Jižní Ameriky budou jezdit spolu. Hannah byla ideálem latinskoamerických žen. Obdivovaly nejen její dosažení, schopnost jít dále a hledat absolutní cíl, ale byla také ideálem ukazujícím, jak může žena v podmíněném světě rozšiřovat svou aktivitu nebo ukazovat svou moudrost. Kdekoli se Hannah objevila, byla jako prostor a všichni roztáli, muži i ženy. A bylo to opravdu vzrušující – kdekoli si sedla, ihned ji obklopily všechny ženy, držely ji za ruce a chtěly být v její blízkosti. To se samozřejmě dělo ve všech zemích, ale právě v Jižní Americe to bylo velmi zřetelné.

Říkáš, že byla jemnou aktivitou, a předtím jsi říkal, že byla ochránkyní. Jak to spolu souvisí?

Ženské jednání je jemné, dokud se v okolí neobjeví nějaké ohrožení. A Hannah dokázala být velmi přímočará a úplně ho protnout, pokud to bylo potřeba. Jestli jsem se někdy bál některého z našich lamů, tak to nebyl žádný náš rinpoče ani Ole. Pokud jsem se někoho vůbec bál, pak to byla Hannah. Bát se možná není to nejlepší slovo. Jednoduše jsem věděl, že Hannah všechno přesně ví, měla intuitivní ženskou moudrost. V každé chvíli, kdy jsem byl s Hannah, jsem přesně věděl, že stejně jako matka chrání své děti, Hannah chrání dharmu. To byla její aktivita ochránce.

Řekl jsi, že Hannah byla mostem mezi Východem a Západem, co přesně dělala?

Na Východě se její role měnila. Na počátku, v 70. a 80. letech, byla angažována do překládání tibetských textů do angličtiny. Byl to obrovský projekt vedený Kalu rinpočem. Zapojila se do něj z oddanosti k tomuto velkému mistrovi a učitelů a byla jedním z nejdůležitějších překladatelů. Také všichni hlavní žáci 16. Karmapy, tedy Gjalčhab rinpoče, Džamgön rinpoče a Šamar rinpoče, ale také Tenga rinpoče využívali její práce překladatelky na všech svých

cestách. Její funkce byla nepostradatelná pro aktivitu některých nejvyšších lamů a pro jejich šíření dharmy. Navíc byla velkou oporou tibetské kultury, která skutečně upadala, a pro její zachování dělala vše. Tibetská kultura je zcela spjata s buddhismem a je důležitá pro Tibeťany, kteří ztratili vlast, ztratili všechno, co měli, a byli chudými uprchlíky v chudé Indii. My si to nedokážeme představit. Je to, jako kdybychom náhle v Polsku ztratili vše. Vše by bylo zničeno a jen málo z nás by mohlo utéct a usadit se někde v Albánii nebo jinde. Hannah to věděla a dělala vše pro to, aby odkaz zůstal v rukou Tibeťanů. Bojovala o to jako skutečná ochránkyně. Co se týká Tibetu a Tibeťanů, byla neoblomná a vždy je všechny bránila. Aby Hannah začala kritizovat nějakého Tibeťana, musel se opravdu „snažit“.

Proč myslíš, že tak málo učila na Západě?

Jak už jsem zmínil, učila tu tak málo, protože zvláště na začátku viděla svou roli v podporování z jedné strany Tibeťanů na Východě a z druhé aktivity Oleho. V této roli se cítila nejlépe. Pod našim velkým tlakem začala učit, ale cítila, že její nejdůležitější aktivita je po boku lamy Oleho. Na jednu stranu byla matkou Tibeťanů, byla s nimi opravdu celým srdcem, a na druhou stranu plně podporovala Oleho v jeho aktivitě. Tehdy byla nejšťastnější.

Byl jsi s Hannah před její smrtí v Kodani, a než odešla, strávil jsi s ní hodně času...

Až do konce jsme neměli přesné informace. Věděli jsme, že Hannah je nemocná, že má něco s plícemi, ale nevěděli jsme, jestli je to zápal plic, nebo něco jiného. Všechna vyšetření, která podstoupila, nezjistila nic konkrétního. Její poslední cesta mimo Evropu byla do Izraele na kurz phowy nedaleko Mrtvého moře, kde byl velmi suchý vzduch. Kurz probíhal, ale Hannah nechodila na sezení a byla celou dobu ve svém pokoji. Často jsem tam s ní sedával. Rozvěsila v něm mokré ručníky a prostěradla, aby trochu zvýšila

vlhkost. Všichni mysleli, že je to alergie, ale ona byla velmi nemocná. Celý den neustále kašlala.

Vše se ještě zhoršilo, když jsme se vrátili do Evropy na kurz ve Stuttgartu. Čekali jsme na výsledky vyšetření, ale ty nepřicházely. Měli jsme v plánu vyrazit 1. ledna 2007 na cestu kolem světa. Oleho žáci Peter a Michael, kteří byli jejími lékaři, však dostali 28. prosince konečné výsledky z nejlepší laboratoře v Essenu v Německu. Ukázalo se, že Hannah má rakovinu plic. Přišli jí tu zprávu sdělit. Caty, Ole, já a tito dva lékaři jsme byli v domě jedné Oleho žačky ve Stuttgartu. Lékaři Hannah řekli, že jí zbývají přibližně dva týdny až tři měsíce života. To byl obrovský šok. Hannah zůstala nepohnutá. Neříkám, že jí to bylo jedno, ale byl to projev více než čtyřiceti let praxe. Poprosila jen, že by se chtěla projít sama s Olem. Cesta kolem světa byla samozřejmě odvolána. Hannah si přála umřít v Dánsku, ale už nemohla letět letadlem a jeli jsme tedy autem. Poslední tři měsíce jsme byli v Dánsku. Byl to samozřejmě velmi těžký proces, velmi těžké tři měsíce, protože jsme nejen věděli, že se rychle blíží konec, ale také jsme viděli, jak jedna po druhé mizí její tělesné funkce. Šamar rinpoče ji nejprve požádal, aniž by věděl, jak je nemocná, aby dělala poklony. Dělalí jsme ty poklony spolu v naší gompě v Kodani, Ole je dělal s námi. Hannah se vždy podařilo udělat maximálně 42 nebo 41. Pak přišel den, kdy už je nemohla dělat v gompě, tak je dělala u sebe v pokoji, alespoň tři nebo čtyři denně. Chodili jsme se procházet k moři, které je blízko našeho centra. Po několika týdnech už Hannah nemohla ani chodit. Vyšla na chvíli ven a Ole ji v náručí přinesl zpět. Během tohoto velmi těžkého procesu byl stav její mysli stejný jako vždy. Obvykle se to odehrává v nemocničním prostředí, ale lékaři souhlasili, aby Hannah zůstala doma. Samozřejmě brala léky na tlumení bolesti a dostávala jich hodně, ale její mysl se nezměnila do poslední chvíle. Lékaři ji velmi chránili, nechtěli, aby někdo vcházel do jejího pokoje, ale Hannah si v posledních dnech přála, abych k ní měl přístup a mohl s ní být, kdykoli jsem chtěl.

Během našich společných cest jsme se s Hannah často škádlili. Když jsme někam přijeli a chtěl jsem něco sníst, říkal jsem: „Hannah má velký hlad,“ nebo „Hannah by chtěla párek.“ Hned někdo běžel do obchodu nakupovat: „Hannah, tady je párek, který jsi chtěla,“ a ona: „To chtěl Tomek!“ Pamatuji si, že tři dny před její smrtí jsem běžel za ní do pokoje. Tehdy už skoro nemohla mluvit, ale slyšela. Vběhl jsem tam a ona mi řekla: „I know, you are hungry.“ (Vím, že máš hlad, pozn. překl.) Za celé ty tři měsíce – zemřela přesně tři měsíce a dva dny poté, co jí oznámili diagnózu – jsem ji viděl plakat jen jednou, když se loučila se svým učitelem Šamarem rinpoče. Rinpoče odjížděl příští den ráno a Hannah se s ním chtěla rozloučit už večer, protože nevěděla, jestli další den bude moci ještě vstát. Mohla kdykoli zemřít. Šla se rozloučit, Ole a já jsme zůstali v jejím pokoji a sledovali jsme zprávy. Když se po půl hodině vrátila, začala plakat. Ale to bylo jedinkrát. Do poslední chvíle se její mysl vůbec nezměnila. Byla stejnou otevřeností do poslední chvíle. Všichni, kdo byli v její blízkosti, byli hluboce inspirováni. V okamžiku její smrti u ní byl Ole, lékaři, Gabi, Caty, Pedro, Dorrit a já. Patnáctkrát nebo šestnáctkrát se vrátila, asi aby zjistila, jestli tady ještě nějakým způsobem může být užitečná. Bylo to něco neobvyklého. Opustila tělo, už nedýchala, nejevila žádné známky života. Za minutu se vrátila a začala znovu dýchat. Ole byl s ní a udělal jí phowu. Do poslední chvíle byla příkladem. Dodnes se nám zdá, že to bylo příliš brzy, ale taková je naše karma. Mít možnost setkat se s tak skvělým člověkem a s takovou realizací je zázračné. Byla inspirací pro naši další práci. Za sebe můžu jen říct, že jsem neuvěřitelně vděčný, že jsem ji mohl potkat, a nejen potkat, ale sdílet život s tak skvělou osobou, jakou byla Hannah. Praviděpodobně bych nemohl celé roky cestovat s Olem, kdybych neměl podporu, pomoc, inspiraci a přátelství Hannah. Hannah byla jedním z hlavních důvodů, proč jsem mohl být více než dvacet let nonstop s Olem. Děkuji.

Tomek Lehnert

Bratr Maggie Lehnertové-Kosowské. Cestuje s lamou Olem Nydahlem od roku 1985, pomáhá mu s jeho prací a organizuje cesty. Několik let už také sám přednáší. Žije v Kodani.